Аксана Катовіч

дацэнт кафедры культуралогіі
і псіхолага-педагагічных дысцыплін
Інстытута культуры Беларусі (г. Мінск, Беларусь)

Табуіраванне часу ў абрадавай практыцы беларусаў: апазіцыя «Градавая серада — Сухі чацвер»

У структуры беларускага народнага календара існавала сістэма дзён, якія так ці інакш былі звязаны паміж сабой і накіраваны (праз сістэму шматлікіх прадпісанняў і забарон), з аднаго боку, на перасцярогу ад засухі, з другога — на выкліканне дажджу і адначасова перасцярогу ад граду і маланкі.

Сістэма траецка-русальных ушанаванняў у традыцыйным календары беларусаў дапамагае зразумець святочна-абрадавыя падзеі другога кола перыяду *Зялёных свят*, у якім акрэсленая трыяда-ўніверсум: зямля–вада–агонь, распалася на дзве бінарныя апазіцыі: зямля–вада, вада–агонь. Такія трансфармацыйныя працэсы не з’яўляюцца выключэннем. Яны адзначаны, напрыклад, у моўным вырашэнні сутнасці чалавека, якая ўзнікла ў хрысціянскай антрапалогіі: дух, душа і цела. Аднак у народнай свядомасці гэта трыяда таксама распалася на дзве бінарныя апазіцыі: дух–плоць, душа–цела [4, *137*].

Таму фактычна паралельна з вялікім колам каляндарна-абрадавых комплексаў траецка-русальнага перыяду існавала кола-спадарожнік свят, у кантэксце якіх стыхіі вады, зямлі і агню ўшаноўваліся ў меншай ступені публічна, але са значна большай ступенню патаемнай сакральнасці.

Надзвычай цікавы дыялог разгортваўся паміж чалавекам і прыродай, дыялог, які цалкам палягаў у полі традыцыйных народных уяўленняў аб Сусвеце. Чалавек звяртаўся да Нябёсаў з просьбай аб літасці і паразуменні і адначасова абмяжоўваў сябе мноствам

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

рэгламентацый, якія тычыліся толькі гэтых дзён. Чаму менавіта трэці і чацвёрты дні тыдня былі абраны часам свяшчэннага дыялогу, сказаць пакуль што даволі цяжка? Яшчэ больш-менш зразумелым з'яўляецца зварот да Грому ў чацвер. Мы ўжо адзначалі, што гэты дзень у многіх культурах свету быў адрасаваны вярхоўнаму богу Перуну. А вось чаму ўшаноўвалася серада? Магчыма, тут дзейнічаў яшчэ адзін універсальны прынцып народнай культуры, калі паперад (напярэдадні) ключавога свята знакам асаблівай павагі вылучаўся і пярэдадзень. Напрыклад, перад *Веснавым Міколам* адзначалі дзень, які называўся *Міколавы бацька,* перад *Дзядамі* святкаваліся *Бабы,* перад *Тройцай — Траецкія Дзяды,* перад пастом выконваліся абрады загавін і г. д.

Шэраг даследчыкаў народнага календара адзначае, што паміж *Русальным тыднем* і *Купаллем* прасочваецца непарыўная сувязь. Можна было сустрэць прамежкава-пераходныя сітуацыі, калі «Провады русалкі» выконвалі на *Купалле,* а вогнішча распальвалі напрыканцы *Гранога тыдня.* Вось гэта часавая памежнасць паўплывала на тое, што ў сераду на Палессі, у Цэнтральнай і Заходняй Беларусі выконвалі рытуалы, звязаныя са здабываннем жывога агню і яго далейшым ушанаваннем — набліжаўся дзень святкавання Іллі Грамавержца.

Асаблівую цікавасць уяўляе запаралеленасць двух дзён, абрадавыя прадпісанні і забароны якіх мелі супрацьлеглую зместавую накіраванасць. Нарматыўна-рэгламентуючая паралель **серада–чацвер** найбольш выразна праяўлена ў прамежку часу паміж *Вялікаднем* і *Тройцай.* Толькі пры гэтым звернем увагу на тое, што апазіцыя **серада–чацвер** магла змяняць абрадавыя акцэнты на супрацьлеглыя. Перапалюсоўка мела рэгіянальны характар, але пры гэтым не знікала сутнасць самога процістаяння. У адных мясцінах **серада** была ***Градавой***, а **чацвер — *Сухім***, у іншых, наадварот [7, *67*; 5, *242—245*].

С. М. Талстая адзначае, што на Палессі кожная серада ў перыяд паміж *Вялікаднем* і *Ушэсцем* лічылася *Градавой:* «Ат самое Паски и да самага Ўшэсьця кожда серада — специяльна ад граду: ничаго не делаюць (не чапаюць ні зямлю, ні ваду). Градавая серада — свято варавитэе. Земли трогать не нада» (запісана ў Петрыкаўскім р-не) [7, *68*].

Аднак найбольш пашырана традыцыя называць *Градабойнымі,* або *Градавымі,* тры наступныя серады. Адна з іх — серада на велікодным тыдні: «Великонье — три дни. (А пасля іх) то од грому сяткуем, то од граду»; «Е така сэрэда — Градова сэрэда, то на Градову сэрэду идуть кроз сыло с корогвами (харугвамі. — *А. К., Я. К.*), идуць до речки

и светять воду и потом идуть до жыта и зноў моляца од граду» [6, *325*].

Другая *Градабойная* серада — гэта серада перад *Тройцай*, перад *Сёмікам*: «Градовая сэрэда жывэ пэрэд Труйцэю», «Земли не тре варушыць» [7, *67*]. Нарэшце, серада пасля Тройцы, на Русальным тыдні таксама называецца Градавой: «Эта ж яе треба сильна сьвяткаваць, каб град не йшоў» [7, *67*]. У гэты дзень катэгарычна забаранялася працаваць пад пагрозай таго, што летняя навальніца магла спаліць хату, а град — нанесці шкоду градам і пасевам.

Назаўтра, у чацвер, выконваліся абрады процілеглага напрамку, аб чым даволі выразна гаворыць ужо сама назва дня — *Сухі чацвер*. «На самых заходніх ускраінах Палесся "сухім" днём лічылі сераду (?!) — наступную пасля Вялікадня або чацвёртую пасля Пасхі (так зв. Пераплаўную)» [7, *89*].

«Сістэма гаспадарчых забарон і магічных дзеянняў, якія адносіліся да "сухіх" дзён, практычна не залежыць ад іх канкрэтнай каляндарнай прымеркаванасці. Найбольш шырока вядома забарона на тыя ці іншыя работы, звязаныя з зямлёй: нельга капаць, сеяць, араць, саджаць, палоць, акучваць або якім-небудзь іншым спосабам "варушыць зямлю". Парушэнне гэтых забарон пагражае засухай або гібеллю ўраджаю ("само пасохне"). У некаторых выпадках спецыяльна агаворваецца забарона на работы з цвітучымі агароднымі культурамі: "Сухый чэтвэр. После Паски и после Труйцы мы нэ полэм, нэ робим ныц цвитючэго: вот картошка, например, цвитэ, огурцы, мы йих нэ полэм. А шчо нэ цвитэ, то можно"» [7, *89*].

У заходніх раёнах Палесся ў «сухія» дні забаранялася будаваць («гарадзіць») плот — баяліся «загородить дождь». Паўсюдна на Палессі ў *сухі* дзень прынята было прасушваць адзенне ад зімовай сырасці. Часам у гэтыя дні каля калодзежаў і святых крыніц ладзілі малебен. Разам з тым на самым захадзе (Кобрынскі р-н, на другі дзень Вялікадня) і на самым усходзе (Добрушскі р-н) Палесся існаваў звычай абліваць адзін аднаго вадой, таму гэты дзень атрымаў назву *Абліваха*. Тое ж самае адбывалася ў сераду пасля Вялікадня [2, *117—118*; запісана 7.01.2009 г. у в. Аніскавічы Кобрынскага р-на]. Рабілася гэта, каб лета было мокрым [6, *326*].

На тым жа Палессі адзначалі чатыры *Сухія* чацвяргі. Чацвер перад *Вялікаднем*, яго яшчэ называлі *Крывы чацвер*: у гэты дзень забаранялася што-небудзь рабіць: «картошку не садзяць, ни палоть, ни варушыть зели» [7, *245*].

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

Сухім называлі і чацвер на Велікодным тыдні (*Наўскі Вялікдзень*), чацвер перад *Тройцай:* «Мы говоримо — Намская Труйца». Аднак найбольш вядомым быў «летні» чацвер на Траецкім тыдні: «Три чэцьверга: Крывы, як ужэ на Пятроўку ужэ загавины бываюць; Сухи и Чисты, перед Паскаю. Матка казала: нельга у Сухи чэцьвер цибули палоть, дак папалола и — пащсыхало»; «У летку нашы людзи празнуюць Сухи чацьвер. У еты дзень не трэба ничога дзелаць. А я була согрэшила раз. Недаполаны ў мяне картопли була, дык травы багато було, ну, я и пошла полоть у Сухи чацьвер. Сполола, а яны ўсе повысыхали» [7, *243—244*].

Чацвер на *Русальным тыдні* называлі *Навской Троицей, Сухим четвергом, Кривым днём, Трийцэй мэрлых, Мьявским великоднем:* «Вот Троица жывэ, празьник. Жывых — на тры дня, а посли от у чэтвер ужэ по Тройцы, ну у нас називають Намська Труйца. Гэта умэрлых. И у гэтых умэрлых вжэ тый дивчата идуть гуляты воны по жытовы. А потом ужэ идуть воны на кладбишча» [3, *110*].

На Смаленшчыне ў *Перапалоўную сераду* і ў *Сямік* (чацвер на *Траецкім тыдні*) трэба было прытрымлівацца шэрага забарон, перш за ўсё звязаных з вадой: нельга было ні мыць, ні паласкаць, іначай у сям'і абавязкова нехта ўтопіцца: «мыть ничаво нельзя — заливцы получаюца» [1, *312*].

«На большай частцы Палесся ... “сухім” днём лічыўся пераважна чацвер на траецкім тыдні (называемы паралельна — на захадзе — Навской Тройцей ... на ўсходзе — Русалкиной Пасхой, Кривым і г. д.). Зрэдку (галоўным чынам на ўсходзе Брэсцкай вобласці) у дапаўненне да траецкага чацвярга, каб пазбегнуць засухі, святкавалі і чацвер на велікодным тыдні (так званы Навский Великдень); у гэтым выпадку памінальныя звычаі, прымеркаваныя да велікоднага чацвярга, маглі адступаць на другі план» [7, *89*] (317).

Выніковы пералік адзначаных дзён

Тыдзень	Дзень тыдня
Страсны тыдзень	Сухі, Крывы, Чысты чацвер
Першы паслявелікодны тыдзень	Градавая серада, Сухі чацвер (Наўскі Вялікдзень)
Другі паслявелікодны тыдзень	Градавая серада
Трэці паслявелікодны тыдзень	Градавая серада

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

Тыдзень	Дзень тыдня
Чацвёрты паслявелікодны тыдзень	Градавая серада
Пяты паслявелікодны тыдзень	Градавая серада
Шосты паслявелікодны тыдзень (Ушэсце)	Градавая серада
Сёмы паслявелікодны або Траецкі тыдзень	Серада Градабой Сухі чацвер (Сямік, Намская Труйца)
Восьмы паслявелікодны або Русальны тыдзень	Серада Градабой Сухі чацвер (Навская Тройца, Крывы дзень, Летні чацвер, Абліваха)

Спіс выкарыстаных крыніц

1. *Агапкина, Т. А.* Мифопоэтические основы славянского народного календаря. Весенне-летний цикл / Т. А. Агапкина. — М. : Индрик, 2002.

2. Беларускі народны каляндар / аўт.-скл. А. Ю. Лозка. — Мінск, 1992.

3. *Виноградова, Л. Н.* Мифологический аспект полесской «русальной» традиции / Л. Н. Виноградова // Славянский и балканский фольклор. — М. : Наука, 1986.

4. *Зализняк, А. А.* Ключевые идеи русской языковой картины мира : сб. ст. / А. А. Зализняк, И. Б. Левонтина, А. Д. Шмелёв // Языки славянской культуры. — М., 2005.

5. *Кибальчич, Т. В.* Русалки по представлению южнорусского народа / Т. В. Кибальчич // Известия Русского географического общества. — СПб., 1876. — Т. 2. — Вып. 2.

6. *Катовіч, А.* Летнія святы : навук. выд. : у 2 кн. / А. Катовіч, Я. Крук. — Кн. 1. — Мінск : Адукацыя і выхаванне, 2009.

7. *Толстая, С. М.* Полесский народный календарь / С. М. Толстая // Славянское и балканское языковедение.— М. : Наука, 1986.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ